

ڈاکٹر سید اختر جعفری

ڈاکٹر سید اختر جعفری ہورماں دا اصل ناں سید اختر امان اے۔ 20 دسمبر 1934ء نوں کپو رحلہ (بھارت) وچ پیدا ہوئے۔ والد داناں

سید غلام قادری۔

آپ نے مدخلی تعلیم اسلامیہ مڈل سکول کپو رحلہ وچ حاصل کیتی۔ پاکستان دے قیام مگروں لاہور آ گئے تے پنجاب یونیورسٹی توں میٹرک دا امتحان اول درجے وچ پاس کیا۔ فیر انٹرمیڈیٹ تے بی اے تک تعلیم دیال سنگھ کالج لاہور توں حاصل کیتی تے سید عابد علی عابدی شخصیت تے علمیت توں فیض حاصل کیا۔

1958ء وچ یونیورسٹی اورینٹل کالج لاہور توں ایم اے (اردو) اول درجے وچ پاس کر کے گورنمنٹ کالج ڈیرہ غازی خاں وچ لیکچرار ہو گئے۔ ملازمت دے دوران بی۔ ایڈ۔ ایم۔ اے (فارسی) ایم۔ اے (پنجابی گولڈ میڈلسٹ) تے پی۔ ایچ۔ ڈی پنجابی دیاں ڈگریاں حاصل کیتیاں۔ پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ پڑھاندا رہے۔

فیصل آباد وچ کجھ عرصہ پرنسپل دے عہدے تے فائزر رہے اوس توں بعد گورنمنٹ کالج باغبان پورہ دے پرنسپل رہے۔ تے ریٹائرڈ ہو گئے۔ آپ نے اردو وچ میہ 30۔ فارسی وچ دو 2 تے پنجابی وچ ویہ 20 کتاباں لکھیاں نیں۔ اک عربی تے چار انگریزی کتاباں دے اردو وچ ترجمے وی کیتے نیں۔

آپ دیاں کتاباں ”حضور پُور صلی اللہ علیہ وسلم“ ”نویں زاویے“ ”چار ایجاواں“ تے ”بابائے پنجابی“ اتے حکومت پنجاب تے ادبی اداریاں دتوں ایوارڈ مل چکے نیں۔

آپ دی تحریر سادہ، دلچسپ تے آسان ہوندی اے تحقیق تے تنقید آپ دا خاص میدان اے۔ ڈوٹھی کھوج تے پڑتال پناں کوئی گل نہیں لکھدے۔ ”مضمون لوک گیت“ آپ دی کتاب ”نویں زاویے“ وچوں چوں اے۔

لوک گیت

لوک گیت۔۔۔ یعنی لوکاں دے گیت: اوہناں دن سوتے بھلاں دا گھونہ ہوندے نیں جیہڑے مٹی دی زرخیز پاروں دھرتی دی لکھ وچوں آپ مہارے پنکڑ پیندے نیں۔ فطرت دی گودی وچ پل کے جوان ہوندے نیں۔ فیر اپنے دن سوتے رنگاں، دل تے دماغ وچ لہہ جان والی واشناناں دھرتی نوں سُہن بخندے نیں۔

ایہہ لوک گیت کسے قوم دا اچھا نمونہ ہوندے نیں جیہڑے وچ نہ صرف اوس قوم دی رحلت بہتل تے وسیے دیاں من موبنیاں تصویراں ہونیاں نیں۔ سگوں ایہناں وچ اوس قوم دے ڈوکیاں دے صدیاں دے تجربے، مشاہدے، مسرت دیاں گلاں، قوم دا سجا، اُپدیاں ریتاں تے رساں، اوبدے ماضی دے جھلکارے دھرتی دارنگ، فصلوں، ٹھاٹھاں مار دے دیراتے گیت گاندیاں ندیاں دا بیان ہوندا اے۔ ایسے پاروں سمندراں تے دریاواں دے کنڈھے وین والیاں قوماں دے لوک گیتاں وچ دریاواں دیاں کانگیاں، طوقاناں بیڑیاں تے جھکھواں دا ذکر ملدا اے تے ریتلے علاقیاں دے لوک گیتاں وچ صحراواں، جھکھواں ریت بریتے ٹیلیاں تے نخلستاں دا ذکر موجود اے۔ ہرے بھرے میداناں دے لوک گیت اتھوں دی دھرتی، فصلوں، لوکاں دے سجا۔ آل دوالے دیاں شیناں تے بھلاں تے بھلاں دیاں خوشبو آں نال مہکدے نیں۔

ایہہ لوک گیت کے اک شاعری تخلیق نہیں ہوندے تے نہ ای کے دی شعوری کوشش دا نتیجہ ہوندے نہیں۔ سگوں ایہہ اوہ جذبے یاں خیال ہوندے نہیں۔ جیہڑے زانیاں تے گھروں دے موہتوں آپ مہارے نکل کے موزوں لفظاں دا روپ دھار لیندے نہیں۔ ایس لئی ایہناں وچ خیال تے زبان دی سادگی ہوندی اے۔ ایہہ لوک گیت دلاں دیاں ڈونگھائیاں وچوں اٹھدے نہیں تے دلاں دیاں ڈونگھائیاں تیک اثر کردے نہیں۔

پنجاب دے مشہور لوک گیتاں وچوں ڈھولا، ماہیا، تھال، لوری، پٹا، بولیاں، پھلہ، چکنی، گدا، سہی، جھمر، ککھی تے گھوڑیاں بوہت مقبول نہیں۔ پر اتھے صرف ڈھولا، ماہیا، لوری، تھال تے بولیاں دا ذکر کیا جاندا اے۔

ڈھولا

ڈھولا بوہت پرانا لوک گیت اے۔ جیڑا صدیاں دے پیڑے سے طے کردا اک پیڑھی توں ڈوہی پیڑھی تائیں سینہ بہ سینہ لگا آؤندا اے۔ ڈھولے وچ خاص سوز تے گھلاوٹ ہوندی اے۔ جیڑی سنن والیاں دے جذبیاں نوں ٹنڈی اے تے دلاں وچ جھرنات چھیڑ دیندی اے۔ کجھ لوکاں نے ڈھولے دا تعلق سی (ٹھس رانی) تے ڈھول بادشاہ نال جوڑیا اے۔ کجھ لوکاں دا خیال اے پئی ڈھول پنجاب دا پرانا ساز اے۔ پنجاب دے وسنیک خوشی دا اظہار ڈھول وچا کے کردے نہیں۔ ڈھول دی آواز دلاں نوں اپنے دل کھچدی اے تے پیراں نوں بھنگڑا پاؤن تے مجبور کر دیندی اے۔ ایس ڈھول توں ای ڈھولا۔ ڈھول جانی۔ ڈھولن۔ ڈھول سپاہی۔ ڈھولویار تے ڈھولی یار دے لفظ بنے نہیں۔

ڈھولے دے کجھ بول اُچ نہیں

(۱) میں اتھے ماہی میرا سوہرے	(۲) میں اتھے تے ڈھول قصورے
بیرا دل پہل پہل پیا اورے	دل ڈاڈھا ہو پانچھو روے
وچن میرا جگرا جیوے ڈھولا!	مڑ کے آؤنا۔ جیوے ڈھولا
ڈھول ماہنوا	ڈھول چن وے
روندی مینوں چھڈ کے کتھے گئیوں ہانیا	لکھا اسان مڈیاں توں اک من وے

ماہیا

پنجابی زبان دی شاعری وچ ماہی لفظ عام ورتیا جاندا اے۔ جیہڑا ماہ یعنی چن توں نکلیا اے۔ ایس لئی ماہی دا مطلب اے چن وریگا۔ ماہی دے لفظ اگے جدوں الف لادتا جاندا اے تے اوہ ماہیا بن جاندا اے تے ماہیا اوہ لوک گیت اے، جیہدے وچ اک جذبہ، اک خیال یاں اک مضمون ڈیڑھ مصرعے وچ بیان کیتا جاندا اے۔ پہلے ادھے مصرعے وچ ساڈی وتوں دے جھلکارے ہوندے نہیں تالے ایہہ قافیے دی خاص گونج پیدا کردا اے۔ فیرا پوگونج جدوں دوسرے مصرعے دے ٹکٹن اُتے سنائی دیندی اے تے موسیقی پیدا کردی اے۔ ماہی دے داڈو جی مصرعے پورا تے مکمل ہوندا اے جیہدے وچ مفہوم دی تکمیل دے نال نال جذبیاں دا پڑھ دی موجود ہوندا اے۔ ماہیا صرف زانیاں دا گیت نہیں، سگوں گھرو وی ایہہ گیت گاؤندے نہیں۔ ماہی دا خاص موضوع جہڑے وچ چھوڑا اے۔ ایس لئی ماہییا حدوں و دھور دوجیما ہوندا اے۔ ماہی دے بولاں وچ نصیحتاں تے مت دیاں گھاں وی ہوندیاں نہیں۔ جویں:

دوپٹہ آٹاراں دے۔
 ساڈا دکھ سُن سُن کے، روندے چتر پہاڑاں دے۔
 آری تے آری اے۔
 اک دم بلا سٹ دا، سارا مھر پجاری اے۔
 کوٹھے تے کاں بولے۔
 چٹھی آئی ماہینے دی وچ میراوی ناں بولے۔
 کوئی بھگدنی گول ہوئی۔
 اللہ دیاں اللہ جانے کیہڑے رنگ وچ ڈھول ہوئی۔
 سونے دا رکھ ماہیا۔
 لوکاں دیاں روں اکھیاں ساڈا روند اے دل ماہیا۔
 میتھ وں گیا باراں تے
 اللہ ساکین فضل کرے پر دیکسی یاراں تے۔

لوری

سب توں پرانا لوک گیت لوری اے۔ ایہہ گیت اڑی پے بال نوں پُچپ کراؤن تے سوان واسطے گایا جاتا اے۔ سب توں پہلاں بال دے
 کتاں وچ لوری دے بول ای پیندے نہیں۔ اوہ بول تے نہیں سمجھدا صرف ماں دی مٹھڑی، اواز سُن کے چپ ہو جاتا اے۔ ایس لئی لوری اوں لوک
 گیت نوں آکھیا جاتا اے جیہدے وچ ماں دی مٹھا، اولاد نال محبت، پاکیزہ سدھراں، آسنگاں، مستقبل دے سُکنے خوشیاں تے دکھاں دا بیان۔
 دُعاواں تے لگھے جذبیاں دے اظہار ہوندے نہیں۔ ایس پاروں لوری دے سادہ مرادے لفظاں اوہلے سدھراں تے جذبیاں دا چڑھ موجود ہوندا
 اے۔ جیہدیاں لہراں دا شور ماں دی اواز دے لہا چڑھا توں ظاہر ہوندا اے۔

پنجاب دیاں لوریاں وچ دیس پنجاب دی پُری و سون تے معاشرہ ہمد او سدا کھالی دیندا اے۔ پنجاب دی بوہتی آبادی پنڈاں دی وسنیک
 اے ایس لئی ساڈیاں لوریاں وچ واسی تہی فصلاں، بھٹناں، مال ڈنگراں تے انگاں ساکاں دا ذکر سمجھدا اے۔

جوئیں:

اھو دھنڈھو باوے دا
 باو اکنک لیاوے گا
 ماں پُ نیاں وٹے گی

باوی سُن پکاوے گی
 باو ایضا کھاوے گا
 کا کا کھو کھو ہتے گا

سونے دا پنگھوڑا تے
تے سونے دی کٹوری

تینوں بھین دیوے لوری
تینوں ماں دیوے لوری

اللہ توں، والی توں
دتا ای تے پالیں توں

تھال

تھال گویاں دی کھیڈاے۔ ایہہ کھیڈ گیند نال کھیڈی جاندی اے تے نال نال گیت گایا جاند اے۔ ایس گیت وچ عام طور تے انگاں ساکاں تے آل دوالے دے حالات دا ذکر کیتا جاند اے۔ نالے گویاں دے اڈھتاں جڈیاں، سدھراں تے خیااں دی ترجمانی ہوندی اے جدوں اوہ دھیاں، بھیتاں تے نناناں ہوندیاں نیں۔ ایس گیت دے ہر بند دا آخری بول ایہہ ہوند اے۔

آل مال پورا ہو یا تھال
اک مشہور تھال اے:

کھوہ وچ پانی
ماں میری رانی

پتیو میرا راجہ
پٹھ گھوڑا تازہ

چاندی دیاں پوڑھیاں
سونے دا دروازہ

آل مال پورا ہو یا تھال

دیر آیا نہا کے

روٹی دتی پاکے

کھانی اے تے کھا

نہیں تے توکری نوں جا

آل مال پورا ہو یا تھال

بولیاں

پنجاب دی سرزمین اک سدا سہاگن دھرتی اے تے لوک گیت ایس سہاگن دیاں اوہ رنگ برنگیاں تے ون سوتیاں تومباں نیں جیہناں دی

چمک دکھتے لٹکارے صدیاں بچتیں مگروں آج وی ہالیاں دے کل ڈک لیندے نہیں۔ ایہناں لوک گیتاں اوہلے لگے ہوئے نکھے جذبیاں دامنھا
مٹھاسیک آج وی پنجاب دے گھڑوں دے دلاں نوں گرما دیندا اے۔

بولیاں ایہناں لوک گیتاں وچوں اک اچیہا لوک گیت اے جیہڑا صدیاں توں پنجابیاں دے دلاں دیاں دھڑکنناں وچ گونجدا لگا آریا
اے۔ ایہہ بولیاں اوہناں دے لہو وچ رچیاں چھیاں ہویاں نہیں تے اوہناں دے انگ انگ وچ بولیاں داسرور جھومر پاؤندا تے چھلکاں ماردا
اے۔ قواعد دے اعتبار نال بولیاں جمع داصیغہ اے تے ایہدا واحد بولی اے، جس دے معنی بول، قول، زبان، آکھی ہوئی گل، طعنہ یا مہندا دے
نیں۔ پر شاعری وچ بولی اوس اک مصرعے نوں آکھدے نہیں جیہدے وچ کوئی خیال، کوئی مضمون، کوئی دانش یاں تجربے یاں مشاہدے دی گل
یاں کسے جذبے دا ڈٹھکواں اظہار ہوندا اے جو یں۔

۱: کتے نگر یں تے حال سناواں ، دکھاں وچ چندزل گئی۔

۲: تیری ہاڑی نوں وکیلاں کھادا ، ساڈنی تیری شاہاں لٹ لئی۔

۳: اوہ میرا ویر گرو یو کتیں نیتیاں ، سندروری سرصافا۔

۴: سسے ویرنوں مندا نہ بولیں ، بھانویں میری چند کڈھ لے

۵: تن رنگ نہیں بھلدے ، خُسن ، جوانی ، ماپے

۶: وچ سگھاں دے پار تھیرے ، دکھاں وچ کون دردی۔

۷: جٹ پیلیاں دے ہتے ہتے گاوے

پلے پلے اودھنیاں دے ڈھیر لگ گئے

۸: ساڈا ویس سپاگن سارا،

چے چے کھوہ وگدے

۹: اوتھے بہہ کے میں چرشی ہوا ہواں

جتھے تیرے مل وگدے

۱۰: اوتھے لگدے لکراں نوں موتی

جتھوں میرا ویر لکھدا